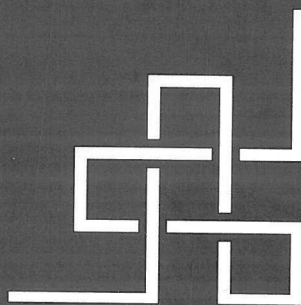

Bolor-un gerel
Kristályfény
Crystal-Splendour

Tanulmányok Kara György professzor 70. születésnapjának tiszteletére
Essays presented in honour of Professor Kara György's 70th birthday

II. kötet
Volume II

Szerkesztette / Edited by
Birtalan Ágnes
Rákos Attila

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Belső-ázsiai Tanszék
Magyar Tudományos Akadémia, Altajsztikai Kutatócsoport

Eötvös Loránd University, Department of Inner Asian Studies
Hungarian Academy of Sciences, Research Group for Altaic Studies

BOLOR-UN GEREL

CRYSTAL-SPLENDOUR

VOLUME II

ᠪᠣᠯᠣᠷᠤᠨ ᠭᠡᠷᠡᠯ
ᠴᠢᠷᠢᠰᠤᠯᠤᠩᠭᠡᠷᠡᠯ
ᠶ᠋ᠣᠯᠤᠮᠡᠢ

BOLOR-UN GEREL

KRISTÁLYFÉNY

TANULMÁNYOK KARA GYÖRGY PROFESSZOR

70. SZÜLETÉSNAPJÁNAK TISZTELETÉRE

II. KÖTET

SZERKESZTETTE

BIRTALAN ÁGNES ÉS RÁKOS ATTILA

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM, BELSŐ-ÁZSIAI TANSZÉK
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA, ALTAJISZTIKAI KUTATÓCSOPORT

BUDAPEST 2005

BOLOR-UN GEREL

CRYSTAL-SPLENDOUR

ESSAYS PRESENTED IN HONOUR OF
PROFESSOR KARA GYÖRGY'S 70TH BIRTHDAY

VOLUME II

EDITED BY

BIRTALAN ÁGNES AND RÁKOS ATTILA

EÖTVÖS LORÁND UNIVERSITY, DEPARTMENT OF INNER ASIAN STUDIES
HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES, RESEARCH GROUP FOR ALTAIC STUDIES
BUDAPEST 2005

BOLOR-UN GEREL. KRISTÁLYFÉNY. II. KÖTET

Szerkesztette Birtalan Ágnes és Rákos Attila

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Belső-ázsiai Tanszék

Magyar Tudományos Akadémia, Altajisztikai Kutatócsoport

A kötet kiadását támogatta a Chiang Ching-Kuo Foundation for International Scholarly Exchange és a Komacu Csikó Alapítvány.

Az angol szövegeket lektorálta: Pokoly Judit

Technikai szerkesztő: Rákos Attila

BOLOR-UN GEREL. CRYSTAL-SPLENDOUR. VOLUME II

Edited by Birtalan Ágnes and Rákos Attila

Eötvös Loránd University, Department of Inner Asian Studies

Hungarian Academy of Sciences, Research Group for Altaic Studies

This volume was published with the support of the Chiang Ching-Kuo Foundation for International Scholarly Exchange and the Komacu Csikó Foundation (Budapest).

English texts were checked by Pokoly Judit.

Technical editor: Rákos Attila

Copyright © Budapest 2005

ISBN 963 463 767 1

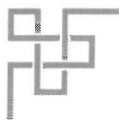
ISBN 963 463 765 0

TABLE OF CONTENTS – TARTALOMJEGYZÉK

PREFACE	1
TABULA GRATULATORIA	3
RÓNA-TAS ANDRÁS: <i>Kara György bemutatása</i>	5
СУЛТАН ТАУКЕЙ: <i>Эрхэм эрдэнэ бүтээгч суу билэгтэн</i>	9
AGÓCS TAMÁS: „ <i>A Látomásbeli Önmegszabadító</i> ”	13
APATÓCZKY ÁKOS BERTALAN: „... <i>és a maradék</i> ”	25
APOR ÉVA: <i>A perzsa tazkira és a kontinuitás</i>	35
ARANYOSI ÉVA: <i>A hit újjászületése</i>	45
AVAR ÁKOS: <i>A mongol népi gyógyászat</i>	51
BALOGH PÉTER: <i>A buddhizmus Mongóliában</i>	65
BARTA ZSOLT: <i>Néhány megjegyzés a magyarországi tatárjárás (1241–1242) történetéhez</i>	77
BASKI IMRE: <i>Vaskapuk (Temir qapıy, Vaskapu, Dömörkapu)</i>	83
D. BAYARTU: <i>蒙古文学与《西游记》</i>	107
BERECZKI ZOLTÁN: <i>Szentséges Dzsingisz kánnak imája</i>	113
BETHLENFALVY GÉZA: <i>The life of dzogchen master Dga'-rab-rdo-rje in a Mongolian Rnam-thar</i>	125
BRITTIG VERA: <i>Megjegyzések egy ladaki mintakönyv Gur-gyi mgon-po ábrázolásához</i> ...	131
KEREYIDJIN D. BÜRGÜD: <i>About Mongolian Children's Folk Songs</i>	141
Ж. ЦОЛОО: <i>Монголын хуульзүйн нэгэн дурсгалт бичгийн хэдэн нэр томъёо</i>	157
CSÁKI ÉVA: <i>Középmongol eredetű jövevényszók a karacsáj-balkárban 2.</i>	169
CSORNAI KOVÁCS TAMÁS: <i>Nomádok négy keréken</i>	191
DALLOS EDINA: <i>Nőalakok a tatár varázsmesékben</i>	209
DEBRECZENI ÁKOS: <i>A Stengs-ek története a Ka-khol-ma-ban</i>	223
EGYED ALICE: <i>The Meaningless Fill-in Syllables in Tibetan Buddhist Chant</i>	235
ERDÉLYI ISTVÁN: <i>Hörsön uhaa – Áldozóhely és temető a Góbi-sivatagban</i>	243
Л. ЭРДЭНЭСУВД: <i>Монгол хэлний этгээд үг хэллэгийн судлал, түүнийг судлах нь</i>	249
FAJCSÁK GYÖRGYI: „ <i>Bevezetés a Buddhó tanába</i> ”	253

AЛЕКСАНДЪР ФЕДОТОВ: <i>O животных белого цвета в тюркском и монгольском эпосе</i>	267
FEHÉR JUDIT: <i>Neyārtha és nītārtha tanítások a madhyamaka hagyomány alapján</i>	279
FODOR PÁL: <i>A magán- és kényszerkölcsön szerepe az oszmán államháztartásban a 16–17. század fordulóján</i>	301
D. GANBOLD: <i>Kara György köszöntésére</i>	307
GELLE ZSÓKA: <i>Kunga Rangdöl alászállása a poklok birodalmába</i>	315
GYARMATI IMRE: <i>A Rák csillagkép elnevezései a török nyelvekben</i>	333
HAJNAL LÁSZLÓ: <i>Modern mongol mitologizálás</i>	343
HAMAR IMRE: <i>Az Avataṃsaka-sūtra szanszkrit és tibeti szövegváltozatai</i>	349
HOPPÁL MIHÁLY – SOMFAI KARA DÁVID: <i>Kirgiz sámánszertartás Xinjiangból</i>	359
IVÁN ANDREA: <i>A közép-mongol Pañcarakṣā</i>	375
KAKAS BEÁTA: <i>A tudat megtisztítása, avagy gyakorlati buddhista irodalom Tibetben</i>	377
ABLET KAMALOV: <i>Sino-Uighurica: Revisiting the Uighur Runic Inscriptions and the T'ang Sources</i>	385
KARMADORJE: བོད་རིགས་ཐུགས་རྒྱུ་.....	393
Б. КАТУУ: <i>БНУнгар Улсын нэрт монголч эрдэмтэн Д. Карагийн монгол аман зохиолын судлалд оруулсан хувь нэмэр</i>	395
KELÉNYI BÉLA: <i>Vajrabhairava „tizenhármás” maṅḍalája</i>	401
KÓSA GÁBOR: <i>A fényküldött és a sámánnő</i>	417
KOVÁCS ATTILA ENDRE: <i>Cedenbal leváltása és ami körülötte történt</i>	431
KOVÁCS DÖMÖTÖR: <i>Old Turkic Literary Tradition in the “Secret History of the Mongols”</i>	451
IRINA KULGANEK: <i>The English Missionaries in Siberia: Robert Yuille’s Correspondence with O. M. Kovalevskij</i>	457
KUN PÉTER: <i>Hetvenhét kazak közmondás és szólás</i>	465
KUNKOVÁCS LÁSZLÓ: <i>Tibet átformál</i>	475
KUZDER RITA: <i>Lhamo, a hagyományos tibeti táncos zenedráma</i>	481
LOVÁSZ VIKTOR: <i>Tibeti szerzetesi fogadalmak, avagy Sdom-pa</i>	493
MAJER ZSUZSA: <i>A mongol szerzetesi ruhadarabok és fejfedők terminológiája</i>	507
MÉSZÁROS CSABA: <i>Trópusok vagy jelek?</i>	517
NAGY KORNÉL: <i>Khalkedóntól Khalkedónig: Ortodoxia és monofizitizmus látképe az örmény katolikosz listák tükrében (4–10. század)</i>	535
NAGY ZOLTÁN: <i>Namo Buddhaya, Namó Dharmaya, Namó Sanghaya! Namó Lenina, Namó Ideologija, Namó Partija!</i>	545
OBRUSÁNSZKY BORBÁLA: <i>Danjanrawjaa tevékenysége és hagyatéka</i>	559

OKA ILDIKÓ HAJNALKA: <i>A magyarországi kun női viselet fejlődése és ennek néprajzi, viselettörténeti háttere</i>	573
OLÁH CSABA: 『壬申入明記』から見る永正年間の遣明使節をめぐる諸問題.....	589
PÉRI BENEDEK: <i>Kalmük tisztségviselők a Mughal Birodalom szolgálatában</i>	603
PÉTER ALEXA: <i>A bSam-yas kolostor története Sa-skya-pa bSod-nams rgyal-mtshan: A királyok származását megvilágító tükör című műve alapján</i>	613
PÖCZE KRISZTIÁN: <i>Sülde</i>	627
B. И. РАССАДИН: <i>Об окинских соютах и их языке</i>	635
B. И. РАССАДИН – Д. Д. ДОНДОКОВА: <i>О проблемах составления сравнительно-исторической грамматики бурятского языка</i>	641
RUTTAI MÁRTA: <i>A két szürke története</i>	647
SALÁT GERGELY: <i>A zhangjiashani leletek és a Zouyanshu</i>	655
SÁNTHA ISTVÁN: „Ideje már a tajgába indulnunk!”	671
SÁRKÖZI ALICE: <i>Őfényessége tanítása – A 8. Dzsebcundamba Kutuktu pásztorlevele</i>	685
SERES ISTVÁN: <i>18. századi magyar híradások a volgai kalmükökről</i>	697
SIPOS JÁNOS: <i>A szüü indián dalok ázsiai kapcsolatairól</i>	705
TATYANA SKRYNNIKOVA: <i>Semantic Codes of the Buryat Traditional Culture in the Epos “Alamži Mergen”</i>	719
SOMLAI GYÖRGY: <i>Táranátha egy dóhá-magyarázata</i>	723
SZALMÁSI PÁL: <i>Kárókatona</i>	735
SZILÁGYI ZSOLT: <i>Galdan szent fája</i>	737
TAKÁCS RÉKA: <i>Identitás és nyelvek: a modern tibeti irodalom kialakulása és paradoxonai</i>	747
MARIA MAGDOLNA TATÁR: <i>Some Central-Asian Ethnonyms among the Mongols</i>	761
TELEKI KRISZTINA: <i>Mongólia kolostorai az Arany Krónika jegyzéke alapján</i>	773
TÓTH ERZSÉBET: <i>Dzsingisz kán származásának leírása tibeti nyelvű történeti művekben</i>	791
TÖRCSI LEVENTE BALÁZS: <i>Sarki hisztéria</i>	807
TÖRÖK RÓBERT: <i>A Dayan Degereki hegyistenséghez szóló tibeti nyelvű áldozati rituálészöveg két változatának összehasonlítása</i>	821
C. М. ТРОФИМОВА: <i>Категория посессивности и ее выражение в монгольских языках</i>	827
UHERKOVICH LÁSZLÓ: <i>A Citta-mātra iskola bemutatása Dkon-mchog 'jigs-med dbang-po-nál</i>	831
VON KÄTHE URAY-KÓHALMI: <i>Geser/Kesar, der Weltherrscher und Erlöser</i>	845
VARGA FERENC: <i>A burját xawčaaxai</i>	853

A SZIÚ INDIÁN DALOK ÁZSIAI KAPCSOLATAIRÓL

Sipos János

Az amerikai indiánok népzeneje a mongol népzenehez és az ázsiai törökség egy részének népzenejéhez hasonlóan pentaton. Azt is tudjuk, hogy az indiánok ősei Ázsiából vándorolhattak át Amerikába több hullámban, több tízezer évvel ezelőtt.

De milyenek az indiánok zenei stílusai? Van-e valami közülük ázsiai népzeneihez? Talán meglepő, de e kérdésekre a mai napig nem kaptunk választ. Bár az amerikai indiánok népzenejével számos tanulmány foglalkozik, mélyebb stílári elemzésre, és különösen más népek zenéjével való összehasonlításra mindeddig nem került sor.

Kiterjedt ázsiai népzenei kutatásaim lehetővé tették, hogy elkezdjem annak a vizsgálatát, hogy a hasonló skálán túl az amerikai indián – speciálisan a sziú – népzene egyes rétegei mutatnak-e hasonlóságokat egyes ázsiai népzenei rétegekkel.¹

A sziú népzene kiválasztását az indokolta, hogy a népzeneutatók elfogadják fontos szerepét az észak-amerikai indián népzenei stílusok között, és ez a zene a jelenkori indián zenés-táncos összejöveteleken, a *powwow*-kon is kiemelt szerepet játszik. Az is a választás mellett szólt, hogy a University of California Los Angeles (UCLA) archívumában hozzáférhető volt számomra Willard Rhodes kitűnő 1939-es sziú gyűjtése.

Az észak-amerikai indián népzeneire vonatkozó 1954 előtti jelentősebb kutatásokat Bruno Nettl (1954) foglalta össze, a későbbi kutatások jelentősebb állomásait pedig többek között Powers (1990) vagy Jurrens (1965) könyvének bibliográfiájában találjuk meg.² Kifejezetten a sziú indiánok zenéjére vonatkozó kutatások közül most csak kettőt emelek ki. Densmore (1918) elvégezte a Dél-Dakota terület keleti oldalán élő teton sziúk zenéjének részletes elemzését, Jurrens (1965) pedig a Rosebud rezervátumban élő sziú indiánok zenéjét vizsgálta meg.

A Willard Rhodes által 1939-ben a Pine Ridge rezervátumban gyűjtött 450 dallam elegendőnek tűnt, hogy komolyabb megállapításokat tegyek a sziú népzeneről. 2004–2005-ben mint Fulbright Visiting Scholar a UCLA Ethnomusicology tanszékén töltött idő alatt

¹ Eddig Anatóliában, Trákiában, Azerbajdzsánban, a Kaukázusban, Kazakisztánban, Kirgizisztánban illetve az USA-ban a sziú és a navaho indiánok között mintegy 7000 dallamot gyűjtöttem.

² A legfontosabb lépések a következők. Az első fontos tanulmányt sok lejegyzéssel Baker (1882) készítette. Stumpf (1886) írta az első összehasonlító zenei tanulmányt egy törzs zenéjéről, mindössze kilenc dallal. Sok indián dalgyűjteményt publikáltak zenei elemzés nélkül, pl. Curtis-Burlin (1907, 1907–1930). Densmore (1927) és Rhodes (1952) összefoglalta az indián népzenei 19. századbeli zenei tanulmányokat, Abraham és Hornbostel (1906) német összehasonlító zenetudósok pedig monográfiát írtak a Thompson folyói indiánok zenéjéről. A 19. és a 20. század során számos dallamot gyűjtöttek, melyek közül egyeseket publikáltak is, de többnyire lejegyzés illetve zenei elemzés nélkül. Néhány fontosabb publikáció: Mooney (1896), Cringan (1899) és Matthews (1892). A 20. század első felének legfontosabb gyűjtői Frances Densmore, Helen H. Roberts és George Herzog voltak. Densmore főleg a plain indiánokra koncentrált, akiknek a dallamaiból óriási anyagot gyűjtött, jegyzett le és elemzett. Helen H. Roberts volt az első, aki megpróbált átfogó képet festeni az észak-amerikai indiánok zenéjéről. Nettl (1954) ugyan megkérdőjelezte Roberts (1933) zenei areáit, de elfogadta a tanulmányát mint a legfontosabbak közül valót. Herzog (1928, 1938) rövidebb, de nagyon fontos tanulmányokat írt az észak-amerikai indián népzeneről. Bruno Nettl (1954) megrajzolta az észak-amerikai indián zene általános stílusait, bevallva, hogy „nagyon valószínű, hogy a zenei areák jelen sémája hamarosan módosulhat az újabb adatok miatt”. Az indián dalok zenei ritmusait elemezte Hodge (1969), Hirshberg (1917) és Buttree (1930).

lejegyeztem ezeket a dallamokat,³ majd elkezdtem zenei elemzésüket és a más népzenei dalokkal való összehasonlításukat.

Tovább szűkítve a vizsgálati anyagot most csak a 200 darab A-pentaton dallamot veszem szemügyre. Először megmutatom azokat az alapdallamokat, melyekkel a teljes anyag a legjobban jellemezhető, majd megvizsgálom, hogy található-e ilyen dallamok vagy dallamosztályok a magyar és a mongol népzeneben.

A szíú dallamok osztályozása

Hamar világossá vált, hogy az A-pentaton szíú anyagon belül határozottan elkülönül egy kis és egy nagy hangterjedelmű dallamkör.⁴ Ezek a dallamok elválnak az oktáv hangterjedelmű központi zenei réteg dallamaitól is. Ismerkedjünk most először meg a kis ambitusú dalokkal és az oktáv hangterjedelmű központi dallamstílussal.

A kis ambitusú dallamok csoportjai

Egyetlen 'story song' használ alapvetően mindössze két hangot (ex. 1a). Néhány altató a D-C-A trichordon mozog fel-alá, néha E-re is felnyúlva (ex. 1b). A kisebb ambitusú dallamok túlnyomó többsége azonban két rövid, ismételt soron ereszkedik (ex. 1c).⁵

A központi zenei réteg csoportjai (1-, 2- és 3-soros dalok)

A központi réteg dallamait az oktávra való ereszkedés jellemzi. Ennek az ereszkedésnek különböző fajtái vannak a szíú népzeneben.

Sok dallam első fele egy oktávot ereszkedik anélkül, hogy az ereszkedést megtörné egy hosszabb vagy ismétlődő hang illetve egy szünet. Ezt az ereszkedést rendszerint egy járulékos kisebb ereszkedés követi, még egyszer lezárva az egyszer már lezárult dallamot. Ez a zenei alakzat tekinthető a legjellemzőbb zenei alapformának a szíú népzeneben (ex. 2).⁶ Az oktávra egyenesen ereszkedő szíú dallamok tengeréből kiválnak a szintén ereszkedő, de két, három vagy négy (néha még több) sorra tagolt dallamok.

A két hosszú sorból álló dallamok első sora oktávra ereszkedik egy közbülső kadenciahangra,⁷ a második sor pedig oktávra vagy E-ről az alaphangra (ex. 3).

Számos dal ereszkedik három szakaszon, utat mutatva a szimmetrikusabb négyrészes forma felé. A hármas tagolást néha csak az azonos ritmusú dallamrészecskék sugallják, gyakran azonban határozott kadenciák osztják fel az ereszkedést három részre. A sorokat többnyire repetált hang választja el egymástól (ex. 4).

³ A szövegeket még nem írtam mindenhol a kották alá. Most nem vettem figyelembe az apróbb díszítéseket sem, igaz, ezek nem igazán jellemzők erre a népzeneire.

⁴ A kisebb hangterjedelem A-D ill. A-E triton-tetraton, a nagyobb pedig A-C', sőt A-E'. Itt jegyzem meg, hogy a G-pentaton dallamok osztályozása nagyjából hasonlóan történt, sőt ott az A-pentaton osztályokkal párhuzamos dallamosztályokat is találunk. A C-pentaton dallamok tömbje összetettebbnek tűnik. Van néhány E-pentaton dallam is.

⁵ Az (E)-D-C-A tetrachordon, C vagy D kadenciával.

⁶ Az ereszkedés sebessége (egyenletes, hamar illetve csak a sor legvégén történő ereszkedés) ebben az egységes zenei stílusban megkülönböztető szerepet játszik.

⁷ C-, D- vagy E-re.

Négysoros sziú és magyar dallamok

Külön vizsgálom a határozottan négy részre tagolt dallamokat. A sziú népzeneben a négyes tagolású forma viszonylag elterjedt, logikus és fontos fejlemény. Ezek a dallamok gyakoriak a szerelmes dal műfajban, ami azt mutatja, hogy közkedveltek, és erősen benne élnek a mindennapi életben. Érdekességképpen megjegyzem, hogy a négyes szám szent az indián hiedelemvilágban.

A dallam fontosabb pihenőpontjai alapján négy különböző négysoros dallamcsoport van a sziú A-pentaton népzeneben. A dallamok első sora az oktáv felső felében mozog, a középső sorok a középső részen, és a záró sor pedig alsó félben. Ez alól csak egy típus kivétel, melynek a második sora is magas.

Ilyen négyes tagolású dallamok a magyar és a mongol népzeneben is találhatók. Jellemző különbség, hogy a sziú dallamok nem használják a G hangot, amely pedig a magyar és a mongol dallamok fordulataiban fontos szerepet játszik. A négy hangos skálát kedvelő sziú dalokkal szemben a mongol népzene dallamai öt hangon, a félhang nélküli pentaton skálán mozognak. A magyar dallamokban pedig nemcsak a G² hanem az F hang is nemegyszer megjelenik, elfedve a pentaton karaktert (ex. 5a). A magyar dallamok zárásában gyakran megjelenik a 2. fok is (ex. 5c).

A jellemzőbb sziú fordulatok többnyire ereszkednek, pl.: (A/E)-A'-E-D, (A/C/E)-D-C-A, ritkábban A'-D-C.⁸ Mindez eléggé elüt a motivikusabb magyar és mongol fordulatoktól, melyekben a G hang alapvető szerepet játszik, pl. A'-G-A'-E, G-A'-E-C, D-C-D-G, C-D-C-G, A'-G-E-A'. Szemléltetésképpen egymás alá írtam néhány sziú és magyar dallamot (ex. 5).⁹

Kvintváltó magyar, sziú és mongol dallamok

A négysoros sziú dallamok negyedik típusa azért érdemel különös figyelmet, mert a dallamok első fele az oktáv felső részében mozog E kadenciával, a második dallamfél pedig az oktáv alsó részében. Ezzel meg is van a feltétele a pentaton kvintváltásnak, mely oly karakteres jelenség Ázsia egyes részein.

A magyar népzeneben is találunk oktávról ereszkedő dallamokat, ezen belül kvintváltókat is, melyek utótagja az előtagot egy kvinttel lejjebb ismétli meg. Nyugat-Európában szórványos, nem pentaton, és csak nyomokban jelentkező kvintváltást látunk, szomszédaink (morva, szlovák) kvintváltását pedig nagyjából magyar hatásra történt utólagos fejleménynek vehetjük. Magyar területen számszerűen kevés, de igen elterjedt dallam által képviselt kvintváltó stílus él.¹⁰ Távolabb, a Volga-vidéken a cseremis-csuvas határ mentén virul egy kvintváltó stílus, míg a velük szomszédos mordvinok, baskírok, kazáni

⁸ A nem szomszédos pentaton hangra való ugrások közül az A-A', E-A és az A-E gyakori dallamkezdet. Dallam első felében, főleg az első sorban gyakori az E-A' vagy az A'-E ugrás illetve a lépegetés E és A' között, valamint az A'-D. Dallam közben a harmadik sorban is előfordul még C-E.

⁹ Most a hasonlóbb dallamokat válogattam egymás mellé, de általában jellemző, hogy a dakota sorok egyenletesen ereszkednek, míg a magyar és különösen a mongol dallamsorok nagyobb változatosságot mutatnak. Az is jellemző különbség, hogy négyes tagolású magyar és mongol dalok között sok áll hosszabb sorokból.

¹⁰ Bartók B.: *A magyar népdal*. Budapest 1924; Kodály Z.: *A magyar népzene* (első kiadás: 1937; 7. Vargyas Lajos által átdolgozott, kibővített kiadás: 1976) Budapest 1937; 1976, pp. 17–26, 37; Szabolcsi, B.: *Népvándorláskori elemek a magyar népzeneben*. In: *Ethnographia* XLV. Budapest 1934.

tatórok, votjákok és miser tatárok zenéjében a kvintváltás jelensége úgyszólván ismeretlen.¹¹ Ugyanakkor a távoli Peruból előbukkan egy-egy olyan dallam, mely szinte tökéletesen megegyezik egyes magyar kvintváltó dallammal.¹²

Szabolcsi Bence¹³ a kvintváltás jelenségéhez a cseremiszi, csuvas példákön kívül kalmük, bajkál-vidéki mongol és kínai dallampárhuzamokat is hozott,¹⁴ és a magyar stílust a „régii nagy kultúrákat mindenütt jellemző pentatónia egyik sajátos stílusfajához, a közép-ázsiai-hoz” kötötte.

Saját vizsgálataim alapján lényegében nincs pentaton kvintváltás az anatóliai törökök, azerik, a mangislaki ill. mongóliai kazakok, kirgizek, tuvaiak illetve a sárga ujugurok zenéjében. A tatár népzeneben gyakori a kvartváltás, de a kvintváltás gyakorlatilag nem létezik. A karacsáj népzene néhány kvintváltó dallama pedig nem-pentaton skálája és több más jelenség miatt is igen eltérő képet mutat pl. a magyar kvintváltóktól.¹⁵

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy bár több török nép dallamainak ereszkedő jellege magában foglalja a kvintváltás megjelenésének lehetőségét, kvintváltó dallamok homogén stílus formájában korábban csak a magyaroknál valamint a cseremiszi-csuvas határ környékén bukkant elő.

Több mint hétszáz mongol dallam áttanulmányozása után azonban kiderült, hogy mintegy egytizedük kvintváltós jelenséget mutat.¹⁶ A dallamok a Kína északi határán levő belső-mongóliai Dzsú-uda területen élő mongol *barin*, *harcsin*, *arhorcsin*, *kesikten* és *horcsin* törzsek énekeseitől származnak.¹⁷ Az evenki és a mongóliai népzeneben ill. Észak-Kínában is gyakran találkozunk ezzel a zenei jelenséggel.

2004–2005-ös kutatásom alatt kiderült, hogy vannak kvintváltó sziú indián dallamok is. Ex. 6-ban egymáshoz hasonló dallamokat írtam egymás alá, de a részletesebb vizsgálat sok eltérést mutat az egyes népek kvintváltó stílusai között.

Jellemző például, hogy a magyar és különösen a mongol stílusban sokkal hosszabb sorokból építkező kvintváltó dallamok is vannak. A mongol kvintváltásnál az A`-E-D-A kadenciasor uralkodik, míg a sziú és különösen magyar dallamok változatosabb sorzáró hangokkal rendelkeznek. Már láttuk, hogy a sziú dallamsorok jellemzője az ereszkedés, míg a magyarban a motívumokból való építkezés is feltűnik. A mongol dallamsorok mutatják a legnagyobb változatosságot a sor elején illetve a sor közepén levő gyakori felíveléseikkel.

¹¹ Vikár, L. – Bereczki, G.: *Cheremiss Folksongs*. Budapest 1971; Vikár, L. – Bereczki, G.: *Chuvash Folksongs*. Budapest 1979.

¹² Pl. Ördög, L.: *Ének-zene az általános iskolák 6. osztálya számára*. Budapest 1997, pp. 114, 117; perui gyűjtésének egyik perui inka népdal vázlata például a következőképpen szól: //: la-la-la-la / so-so-so-mi / re-re-so-la / mi :// so-mi-re-mi / do-do-do-la / so,-so,-mi-re / do // so-mi-re-mi / do-do-do-la / so,-so,-mi-re / la //.

¹³ Szabolcsi, B.: *A magyar zenetörténet kézikönyve*. Budapest 1979, pp. 107–109.

¹⁴ Ezek közül a csuvas, a kalmük és a bajkál-vidéki mongol dallamokra Kodály is hivatkozik Kodály Z.: *A Magyar Népzene*. 1976, pp. 97.

¹⁵ Minderről igen részletesen beszámoltam, vö. Sipos J.: *Bartók nyomában Anatóliában*. Budapest 2001.

¹⁶ Haslund-Chistensen, H.: Music of Eastern Mongolia. Collected by Haslund-Christensen. In: *Reports from the Scientific Expedition to the North-Western Provinces of China under the Leadership of dr. Sven Hedin. VIII. Ethnography 4. The Music of Mongols*. Stockholm 1943; *Juu-uda arad-un dayuu*. Öbör Mongyol-un Arad-un Keblel-ün Qoriy-a, Köke Qota 1981 [A Dzsú-uda terület népdalai]; *Aju bayidal jang jangsil-un dayuu*. Öbör Mongyol-un Arad-un Keblel-ün Qoriy-a, Köke-Qota 1981 [Az életmódhoz, szokásokhoz kapcsolódó dalok]; A kvintváltós kifejezést akkor használtam, ha kvintváltó és részlegesen kvintváltó dallamokra akarok egyszerre hivatkozni.

¹⁷ Ligeti, L.: Rapport préliminaire d'un voyage d'exploration fait en Mongolie Chinoise 1928–1931, Budapest, 1933.

Összefoglalás

Noha a sziú dallamok többsége egyetlen központi stílus köré tömörül, ez a zene egy jelentős népi alkotás. Épp a nagy művészeti stílusokat jellemzi ugyanis az egységes, letisztult forma.¹⁸ Ezzel az igen homogén zenei világgal szemben a mongol népzében sokféle dallammegoldást találunk, noha a mongol dallamok kizárólag félhang nélküli pentaton skálákon mozognak. Ugyanakkor a magyar népzében a pentaton rétegeken kívül számos más zenei réteggel is találkozunk.

A magyarok, a mongolok és a sziú indiánok többé-kevésbé összetett zenei világának a kvintváltó dallamokban van egy találkozási pontja. Mindhárom nép kvintváltó dallamai rokon skálákon mozognak, ereszkedő tendenciával. Ez nagyon komoly hasonlóságot engedne meg, de a dallamok belső zenei logikája meglehetősen eltér. Mint ezt a négysoros dallamok esetén láttuk, nem csak az ereszkedés jellege, de a ritmusok, a dallamszerkezetek és a dallamfordulatok is különböző karaktert mutatnak.

Hogy ez a különbség egy valahai közös alap szétfejlődését mutatja-e, vagy két, egymással soha nem érintkező zenei kultúra természetes hasonlóságából származik-e az összehasonlító zenetudomány egyedül nem képes megválaszolni. Mindenesetre a zenei elemzés megengedi a sziú népzene egyes rétegeinek ázsiai eredetét: a magyar, a mongol és a sziú dallamokat egy közös zenei alap lényegesen eltérő megvalósulásának tarthatjuk.

Melléklet. A nagy ambitusú dallamok csoportjai

Bár kisebb számban, de vannak az oktávnál nagyobb hangterjedelmű sziú dalok is.¹⁹ Itt csak három típusukra hívom fel a figyelmet.

Egyes kétsoros dallamok magas első sora variálva egy oktávval lejjebb ismétlődik meg, ez valóban csak ilyen nagy hangterjedelemmel lehetséges (ex. 7a), Találkozunk azonban a már ismert formák nagyobb hangterjedelemben való megvalósításával is. Ilyen az A²-C-A kadenciákon ereszkedő ex. 7b háromsoros, és az A³-E-C-A kadenciasorú ex. 7c négysoros dallam is.

Summary

About the Asian relation of the Sioux Indian songs

What are the musical styles of the Sioux Indians like? Are there any similarities between the Sioux folksongs and the folksongs of some Asian peoples? Perhaps it is surprising but we have not had an answer to these questions till now. Though several studies were written about the folk music of the Native Americans, none of them contains deep analysis. Nobody made a serious attempt to compare the folk music of the Sioux to the folk music of other peoples, either.

In 2004–2005 as a Fulbright Visiting Scholar at the University of California Los Angeles I had the opportunity to search for the answers to these questions. In this study I introduce

¹⁸ Ennek a zenei világnak az összetettsége nem mérhető pl. a magyar vagy az anatóliai népzene stilisztikai sokszínűségéhez, ami egyben itt egy egyszerűbb, tisztább etnogenezist is valószínűsít.

¹⁹ Kb. 5%.

the most important Sioux folk music types and styles, and examine the relation of these layers to the different layers of the Mongolian and Hungarian folk music.

Now I mention only the final conclusion in advance: the musical analysis allows the possibility of Asian origin of certain Dakota musical layers and we can consider these Dakota, Hungarian and Mongolian melodies to be the slightly different realizations of a common musical base.

Irodalomjegyzék

- Abraham, O. – Hornbostel E. M. von: Phonographierte Indianermelodien aus British Columbia. In: *Boas Anniversary Volume*. New York 1906
- Baker, T.: *Über die Music der nordamerikanischen Wilden*. Leipzig 1882; Reprint kiadása angol fordítással (by Ann Buckley): *On the Music of the North American Indians*. The Netherland 1976
- Bartók B.: *A magyar népdal*. Budapest 1924
- Boas, F.: *The Central Eskimo*. Washington 1888
- Nettl, B.: North American Indian Musical Styles. In: *Memoirs of the American Folklore Society* 45. Philadelphia 1954
- Buttree, J. M.: *The Rhythm of the Redman*. The Ronald Press Company, New York 1930
- Stumpf, C.: Lieder der Bellakula Indianer. In: *Vierteljahrschrift für Musikwissenschaft* 2. 1886
- Cringan, T. A.: *Music of the Pagan Iroquois*. In: *Arcaeological Reports, Appendix to the record of the Minister of Education*. Toronto 1899
- Curtis, S. E.: *The North American Indian*. 20 vol. Nowood, Mass. 1907–1930
- Curtis-Burlin, N.: *The Indians' Book*. New York and London 1907
- Densmore, F.: The study of Indian Music in the Nineteenth Century. In: *American Anthropologist* 29. 1927
- Densmore, F.: Teton Sioux Music. In: *Bulletin of the Bureau of American Ethology* 61. Washington D. C. 1918
- Herzog, G.: Musical Styles in North America. In: *Proceedings of the 23rd International Congress of Americanists*. New York 1928 (New York, 1930/R) pp. 45–458.
- Herzog, G.: A Comparison of Pueblo and Pima Styles. In: *JAF* 49. (194) 1936, pp. 283–417.
- Hirshberg, D. K.: Rhythm of Indian Songs. In: *Musician* April 1917
- Hodge, F. W.: *Handbook of American Indian North of Mexico*. Pegeant Book Inc., New York 1969
- Jurens, J. W.: *The Music of the Sioux Indian of the Rosebud reservation in South Dakota and Its Use in the Elementary School* (Research Study No. 1), Colorado State College, Greeley, Colorado 1965
- Kodály Z.: *A magyar népzene* (első kiadás: 1937; 7. Vargyas Lajos által átdolgozott, kibővített kiadás: 1976) Budapest 1937; 1976
- Ligeti, L.: *Rapport préliminaire d'un voyage d'exploration fait en Mongolie Chinoise 1928–1931*. Budapest 1933

- Matthews, W.: *Navaho Legend*. New York 1892
- Ĵuu-uda arad-un dayuu*. Öbör Mongyol-un Arad-un Keblel-ün Qoriy-a, Köke Qota 1981
[A Dzsú-uda terület népdalai]
- Aĵu bayidal ĵang ĵangsil-un dayuu*. Öbör Mongyol-un Arad-un Keblel-ün Qoriy-a, Köke-Qota 1981 [Az életmódhoz, szokásokhoz kapcsolódó dalok]
- Mongyol arad-un mingyan dayuu*. 2. Öbör Mongyol-un Arad-un Keblel-ün Qoriy-a, Köke-Qota [Ezer mongol népdal]
- Mooney, J.: *The Ghost-Dance Religion and the Sioux Outbreak of 1890*. Washington 1896
- Haslund-Chistensen, H.: *Music of Eastern Mongolia*. Collected by Haslund-Christensen. In: *Reports from the Scientific Expedition to the North-Western Provinces of China under the Leadership of dr. Sven Hedin. VIII. Ethnography 4. The Music of Mongols*. Stockholm 1943
- Ördög L.: *Ének-zene az általános iskolák 6. osztálya számára*. Budapest 1997
- Powers, W. K.: *War Dance, Plains Indians Musical Performance*. University of Arizona Press, Tucson and London 1990
- Rhodes, W.: *North American Indian Music*. In: *Notes* 10. 1952
- Roberts, H. H.: *Form in Primitive Music*. New York 1933
- Roberts, H. H.: *Musical Areas in Aboriginal North America*. New Haven 1936
- Sipos J.: *Bartók nyomában Anatóliában*. Budapest 2001.
- Szabolcsi B.: *A magyar zenetörténet kézikönyve*. Budapest 1979
- Szabolcsi B.: *Népvándorláskori elemek a magyar népzeneben*. In: *Ethnographia* XLV. Budapest 1934
- Vikár, L. – Bereczki, G.: *Cheremiss Folksongs*. Budapest 1971
- Vikár, L. – Bereczki, G.: *Chuvash Folksongs*. Budapest 1979
- Voegelin, Ch. F. – Voegelin, Fl. M.: *Map of North American Indian Languages*. (American Ethnological Society Publications 20.) American Ethnological Society, USA 1966

a)

b)

c)

Example 1. Kisebb ambitusú sziú dallamok.

a) két hangon mozgó dallam

b) altató három hangon

c) ereszkedő dallam D kadenciával

A SZIÚ INDIÁN DALOK ÁZSIAI KAPCSOLATAIRÓL

The musical score consists of three systems, each with a voice line (ének) and a drum line (dob) in 6/8 time. The first system starts with a first ending bracket (1) over the first two measures. The second system starts with a measure number 6. The third system starts with a measure number 12 and includes first and second endings for both parts. The voice line in the first system shows a melodic line that shifts down an octave in the second system, illustrating the concept of octave transposition.

Example 2. Oktáv ereszkedés és összefüggés magas és alacsony kezdés között

1) _____

ének

dob

5

ének

dob

9

ének

dob

13

1.

2.

1.

2.

Detailed description: This musical score consists of four systems, each with a vocal line (ének) and a drum line (dob). The first system starts with a vocal line marked '1)' and a drum line. The second system begins at measure 5. The third system begins at measure 9. The fourth system begins at measure 13 and includes first and second endings for both parts.

Example 3. Kétrészes dallam hosszú sorokkal és C kadenciával

1) _____

Detailed description: This musical score shows a single vocal line. It starts with a measure marked '1)' followed by a series of notes. The time signature changes from 2/4 to 3/4, then to 2/4, and finally to 3/4. The piece concludes with a first and second ending.

Example 4. Hármasszós dallam

a)

dakota

magyar

5

b)

dakota

9

magyar

13

dakota

magyar

c)

dakota

19

magyar

23

dakota

magyar

Example 5. Négy soros sziú dallamok és magyar párhuzamaik.

a) sziú dallam E-C-D kadenciákkal és magyar párhuzama

b) sziú dallam E-D-C kadenciákkal – magyar párhuzam

c) sziú dallam A'-D-D kadenciákkal – magyar párhuzam

a)

musical score for section a) measures 1-4, featuring dakota, magyar, and mongol parts.

musical score for section a) measures 5-8, featuring dakota, magyar, and mongol parts.

b)

musical score for section b) measures 9-12, featuring dakota, magyar, and mongol parts.

musical score for section b) measures 13-16, featuring dakota, magyar, and mongol parts.

c)

18

dakota

magyar

mongol

22

dakota

magyar

mongol

Example 6. Négyesoros kvintváltó sziú-magyar-mongol párhuzamok

a)

b)

c)

Example 7. Nagy ambitusú dallamok.

a) kétsoros dallam

b) A²-C-A kadenciákon ereszkedő 3-soros dallam és kisebb ambitusú variánsa

c) A²-E-C-A kadenciasorú négysoros dallam és kisebb ambitusú variánsa